

«Η ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ»
«Μια ιδεολογικά ισόρροπη αγωνιστική προσπάθεια»
του Γ. – Α. Μαγκάκη

I. Οι νέες γενιές που με την μεταπολίτευση εισήλθαν στον κομματικό στίβο της πολιτικής μας ζωής είχαν μακρόχρονη αγωνιστική παιδεία.

Η άμεση προέλευσή τους ήταν βέβαια ο αντιδικτατορικός αγώνας. Ο αγώνας όμως αυτός δεν αναπτύχθηκε συμπτωματικά και τυχαία. Είχε βαθιά ιστορική ρίζα που συνδεόταν με την Εθνική Αντίσταση στα χρόνια της γερμανικής κατοχής και πιο πρόσφατα με τις αγωνιστικές κινητοποιήσεις εναντίον του μετεμφυλιακού αστυνομικού κράτους της δεξιάς. Ήταν συγκεκριμένα έκφραση του αγωνιστικού πνεύματος που στην πιο σύγχρονη μορφή του διαμορφώθηκε κυρίως:

Πρώτον με τον αγώνα του «114», δηλαδή με την άσκηση του δικαιώματος του Λαού να αγωνίζεται δυναμικά για την προστασία των δημοκρατικών θεσμών σύμφωνα με το άρθρο 114 του Συντάγματος του 1950.

Δεύτερον, στην συνέχεια, με τον «ανένδοτο αγώνα» εναντίων του κράτους της ανισοπολιτείας, της εκμετάλλευσης και της καταπίεσης που συντηρούσαν η δεξιά, τα ανάκτορα και ο νατοϊκός τους «προστάτη» με τη «βία και τη νοθεία» σε βάρος των δημοκρατικών θεσμών και με σκληρές δικαστικές και κοινωνικές διώξεις.

Τότε μέσα στην ένταση στην έξαρση αυτών των αγώνων, αναπτύχθηκε ένα πνεύμα ανυποχώρητης αγωνιστικής αποφασιστικότητας και μεθοδευμένης δραστηριοποίησης του λαϊκού κινήματος.

Πάνω στο πολύτιμο αυτό αγωνιστικό υπόβαθρο διαμορφώθηκε βαθμιαία μετά την επιβολή της δικτατορίας η νέα μορφή δραστηριοποίησης του λαϊκού κινήματος, κορύφωση της οποίας αποτέλεσε η εξέγερση του Πολυτεχνείου, καθώς και οι δραματικές εξελίξεις που ακολούθησαν με την σκλήρυνση της δικτατορίας και το εθνικά εγκληματικό πραξικόπημα στην Κύπρο που άνοιξε την πόρτα για την τουρκική εισβολή.

Μπροστά στο χείλος του γκρεμού, το στρατιωτικό κατεστημένο αναλογιζόμενο τις μεγάλες εθνικές ευθύνες του, «αποκολλήθηκε» από την χούντα και άνοιξε ένα ρήγμα στο σύστημα εξουσίας της.

Με την χουντική κυβέρνηση κυριολεκτικά «εξαφανισμένα» ο πρόεδρος του συστήματος αυτού στρατηγός Γκιζίκης συνεκάλεσε σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών για να σώσουν αυτοί, οι μέχρι τότε διωκόμενοι, την κατάσταση.

Αυτό ήταν το ρήγμα μέσα από το οποίο πέρασε η σωτηρία εθνική λύση της «Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας» του 1974 για ν' αρχίσει η τελική φάση της δημοκρατικής απελευθέρωσης της χώρας.

Το έργο της Κυβέρνησης αυτής συνιστά πολιτικό κατόρθωμα και αληθινό κομβικό σημείο στην δημοκρατική πορεία της πολιτικής μας ζωής.

Δεν έχει μέχρι τώρα τονιστεί στον βαθμό που πρέπει ότι η απαλλαγή της χώρας από την δικτατορία έγινε «καθαρά», χωρίς δηλαδή να «δοθούν συγχωροχάρτια» στους πρωτεργάτες της και χωρίς συμβιβασμούς και διασταυρώσεις με τους μηχανισμούς και τις μεθοδεύσεις της. Συνέβη δηλαδή στη χώρα μας αυτό που δεν κατορθώθηκε στην Πορτογαλία και στην Ισπανία, στις δυο άλλες ευρωπαϊκές χώρες που λυτρώθηκαν κι αυτές την ίδια εποχή από τα δικτατορικά καθεστώτα που τις καταδυνάστευαν. Εκεί η μετάβαση στην Δημοκρατία έγινε και με την σύμπραξη σοβαρών παραγόντων των δικτατορικών καθεστώτων, στην Ισπανία μάλιστα με τίμημα και την διατήρηση της Μοναρχίας, την οποία είχε επανιδρύσει το φασιστικό καθεστώς του Φράγκο.

Η καθαρότητα αυτή της διαδικασίας αποκατάστασης της δημοκρατίας στη χώρα μας κατέστησε δυνατή, αλλά και επέβαλε την συμμετοχή στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας και δυνάμεων του αντιδικτατορικού αγώνα, για να την στηρίξουν και αυτές και να ενισχύσουν την επιτέλεση του έργου της.

Με το έργο αυτό ο αντιδικτατορικός αγώνας δικαιώθηκε σε ορισμένα καίρια σημεία του.

Πρώτον πέτυχε τον βασικό του στόχο, συγκεκριμένα την θεμελίωση Δημοκρατίας σαφούς παραδοσιακής μορφής, δηλαδή αβασίλευτης, κοινοβουλευτικής και αληθινά θεσμικά ανόθευτης. Έτσι ολοκληρώθηκαν θετικά ενάμιση αιώνα αγώνες του Λαού μας.

Δεύτερον ικανοποιήθηκε σε σοβαρό βαθμό το ιστορικό αίτημα της τιμωρίας των πρωτεργατών του στρατιωτικού πραξικοπήματος, καθώς και των ενόχων εφαρμογής βασανιστηρίων ως μεθόδου άσκησης εξουσίας. Η ικανοποίηση του αιτήματος αυτού αποτελεί ιστορικό μάθημα για τυχόν μωροφιλόδοξους στρατιωτικούς και πολιτικούς.

Τρίτον ικανοποιήθηκε επίσης η ιστορική ανάγκη να τεθεί δραστικό τέρμα στο εγγενές αρνητικό φαινόμενο της νεώτερης ιστορίας μας, συγκεντρωμένα των παρεμβάσεων του στρατού στην πολιτική με συνωμοτικά πραξικοπήματα.

Τις επιτεύξεις αυτές επισφράγισαν οι βουλευτικές εκλογές του 1974, οι οποίες ορθά προηγήθηκαν του Δημοψηφίσματος για το Πολίτευμα, ακριβώς για να εξασφαλιστεί η διενέργειά του σε κλίμα πολιτικής σταθερότητας, που εγγυάται και την νηφάλια λαϊκή κρίση.

II. Οι εκλογές αυτές έγιναν, όπως ήταν φυσικό μέσα σε ελάχιστο χρόνο, κάτω από την πίεση της ανάγκης ν' αποκατασταθεί το συντομότερο δυνατό η νομιμότητα στην πολιτική μας ζωή, πράγμα που ήταν βέβαια το προέχον.

Έτσι όμως διενεργήθηκαν με ελάχιστη πολιτικοϊδεολογική προετοιμασία και με κομματικούς σχηματισμούς, οι κυριότεροι των

οποίων συνιστούσαν στην ουσία συνέχεια του παραδοσιακού, προδικτατορικού κομματικού μηχανισμού της χώρας με τα εγγενή ελαττώματά τους παρά τις έντονες προσπάθειες που καταβλήθηκαν για την στελεχειακή και ιδεολογική ανανέωσή τους.

Γι αυτό το λόγο με το αποτέλεσμα των εκλογών του '74 διαμορφώθηκε μια «μεταβατική» κατανομή των κομματικών σχηματισμών, με αποτέλεσμα κομματικά να συστεγάζονται ανόμοιες δυνάμεις και να χωρίζονται συγγενείς. Έτσι και οι κοινωνικές και ιδεολογικές τάσεις του Λαού δεν εκφραζόντουσαν με την απαιτούμενη πιστότητα ούτε στο περιεχόμενο τους, ούτε, στην αληθινή λαϊκή τους δύναμη, από τα πολιτικά σχήματα στη Βουλή.

Υπήρχε δηλαδή μια «κρίση αντιπροσωπευτικότητας». Η κρίση σε, αυτή έγινε σύντομα ιδιαίτερα αισθητή στον κέντρο – αριστερό χώρο, του οποίου η ανάγκη ανασύνταξης έγινε βαθμιαία πιεστική. Την ανάγκη αυτή την ένοιωσαν εντονότερα οι αγωνιστές των αντιστασιακών οργανώσεων κατά της δικτατορίας, που είχαν ως «Κίνηση Νέων Δυνάμεων» προσεγγίσει την Ένωση Κέντρου και είχαν μαζί της λάβει μέρος στις εκλογές ως ενιαίος κομματικός σχηματισμός με την επωνυμία «Ένωση Κέντρου – Νέες Δυνάμεις». Έτσι πολλοί από αυτούς μεταξύ των οποίων και τέσσερις βουλευτές, (οι Δ. Τσάτσος, Χ. Πρωτοπαπάς, Α. Μήνης και ο συγγραφέας αυτά του άρθρου) αποφάσισαν τον Οκτώβρη του '76 να ανεξαρτητοποιηθούν και να συγκροτήσουν οργανωτικό πυρήνα για την διαμόρφωση κομματικού σχηματισμού σαφούς Σοσιαλιστικού Δημοκρατικού χαρακτήρα.

Ο πυρήνας αυτός με την επωνυμία «Πρωτοβουλία για Δημοκρατία και Σοσιαλισμό», ύστερα από μια οκτάμηνη εντατική προετοιμασία συνεκάλεσε τον Μάιο του '77 σύσκεψη των μελών της «Πρωτοβουλίας» με στόχο την ίδρυση Κόμματος Σοσιαλιστικής Πρωτοβουλίας.

Κατά την εναρκτήρια Ομιλία μου ως Πρόεδρος Της Συντονιστικής Επιτροπής τόνισα μεταξύ άλλων και τα εξής:

«... για πρώτη φορά στη σύγχρονη ιστορία μας το κοινωνικό μας πρόβλημα μπορεί να πρέπει να προβληθεί άμεσα σε πρώτο πλάνο. Οι προοδευτικές, πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις του Λαού μας έχουν σήμερα αντικειμενικά τη δυνατότητα να επικεντρώσουν τις προσπάθειές τους στην αντιμετώπισή του πιο θεμελιακού από τα προβλήματά μας, στη μεθόδευση δηλαδή του πολιτικού και κοινωνικού αγώνα του Λαού μας για την οικονομική και κοινωνική του απελευθέρωση»... για το λόγο αυτό πιστεύουμε «στην ανάγκη της ίδρυσης ενός γνήσιου δημοκρατικού, μαζικού σοσιαλιστικού κόμματος των εργαζομένων στις πόλεις και στα χωριά. Το κόμμα αυτό δεν θα επιδιώκει να μονοπωλεί με κομματική ιδιοτέλεια ούτε την δημοκρατική, ούτε την σοσιαλιστική αξιοπιστία και συνέπεια. Θα εργάζεται μεθοδικά για την σοσιαλιστική ενότητα και για την ευρύτερη συμπαράταξη όλων των προοδευτικών δυνάμεων και σχηματισμών στον αγώνα απέναντι στη δεξιά. Παράλληλα θα συνεργάζεται με τις ευρωπαϊκές και

γενικότερα τις διεθνείς σοσιαλιστικές δυνάμεις πάνω στη βάση της ιστοριμίας για την υποστήριξη των εθνικών μας συμφερόντων και την αντιμετώπιση του καπιταλισμού σε ευρύτερο ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο».

«..... Ανταποκρινόμενοι στην ανάγκη αυτή αποφασίζουμε την ολοκλήρωση της δημοκρατικής διαδικασίας για την κινητοποίηση προοδευτικών δυνάμεων του Λαού μας που άρχισε η Πρωτοβουλία για Δημοκρατία και Σοσιαλισμό με την ίδρυση του Κόμματος της Σοσιαλιστικής Πρωτοβουλίας».

III. Μετά την ίδρυση του κόμματος αυτού συνέπεσε σε συντομότατο χρόνο να προκηρυχθούν οι βουλευτικές εκλογές του Οκτώβρη του 1977. Στις εκλογές αυτές αποφασίστηκε να συμμετάσχει η Σοσιαλιστική Πρωτοβουλία σε συνεργασία με άλλες δυνάμεις του ευρύτερου κεντροαριστερού χώρου. Έτσι ύστερα από εντατικές προσπάθειες συγκροτήθηκε η «Συμμαχία Προοδευτικών και Αριστερών Δυνάμεων».

Στη «Συμμαχία» έλαβαν μέρος η ΕΔΑ με πρόεδρο τον Ηλία Ηλιού, το ΚΚ εσωτερικού με πρόεδρο τον Μπάμπη Δρακόπουλο, η «Σοσιαλιστική Πορεία» με πρόεδρο τον Νίκο Κωνσταντόπουλο, η «Χριστιανική Δημοκρατία» με πρόεδρο τον Νίκο Ψαρουδάκη και «Σοσιαλιστική Πρωτοβουλία» με πρόεδρο τον υπογράφοντα αυτό το κείμενο.

Σε προεκλογικό άρθρο στο «Βήμα» της 8-10-77 τόνισα μεταξύ άλλων και τα εξής:

«Βαδίζουμε προς τις εκλογές και η πολιτική μας ζωή μοιάζει να έχει σφηνωθεί ανάμεσα στα βράχια. Να μην προσφέρει δηλαδή πειστικές επιλογές σε μεγάλο τμήμα των εκλογέων.... Γιατί ευκαιριακό δεν ήταν μόνο το αποτέλεσμα των εκλογών του 1974. Ευκαιριακά ήταν και τα τότε κομματικά σχήματα που διαμορφώθηκαν βεβιασμένα σχεδόν σε όλους τους χώρους»...

«Τώρα η Δεξιά αποφλοιώθηκε και δείχνει ξεκάθαρα την αδυναμία της να αντιμετωπίσει τα πελώρια εσωτερικά και εξωτερικά μας προβλήματα. Γι αυτό ζήτησε την διάσωσή της με πρόωρες εκλογές. Μπροστά σ' αυτήν την πραγματικότητα μεγάλο μέρος των προοδευτικών δυνάμεων του Λαού, κυρίως αυτές που ονομάζουμε κεντροαριστερές μοιάζει να έχουν παγιδευτεί ανάμεσα σε κομματικά σχήματα που δεν τις εκφράζουν. Από τη μια μεριά ακούνε για τις θέσεις ενός σοσιαλισμού πολύ προωθημένου στα συνθήματα του και εξευρωπαϊκού σχεδόν τριτοκοσμικού στην στρατηγική του. Από την άλλη μεριά οι «Κεντρώοι» τους μιλάνε για σοσιαλδημοκρατία. Όμως που έχει τραβηχτεί η διαχωριστική γραμμή προς το κόμμα του κ. Καραμανλή, αυτό δε γίνεται με σαφήνεια ορατό.... Έτσι οι λαϊκές δυνάμεις της κεντροαριστεράς δεν πείθονται»....

«Η αποπαγίδευση τους από το αδιέξοδο επιλογής, που τις έχουν οδηγήσει τα κομματικά σχήματα, τα δημιουργημένα κάτω από τις

εξαιρετικές συνθήκες του 1974, έχει κρίσιμη σημασία για το παρόν και το μέλλον του τόπου μας.

Σ' αυτή την αποπαγίδευση ακριβώς αποβλέπει ανάμεσα σε άλλα να συντελέσει το σταθερό σχήμα της ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ που συνέδεσε τις πέντε προοδευτικές και αριστερές δυνάμεις... καθώς και στο να αποκαλύψει ποιοι αντιστρατεύονται την λαϊκή απαίτηση για ενότητα.... Βαδίζουμε λοιπόν προς μια από τις πιο κρίσιμες και γι αυτό πιο δύσκολες εκλογές. Σ' αυτές υπάρχει ο κίνδυνος οδυνηρών περιπετειών, αλλά και η μεγάλη ελπίδα ν' ανοίξει επιτέλους και γι αυτόν τον τόπο δρόμος προς την πολυπόθητη βαθιά πολιτική και κοινωνική αλλαγή. Ποια κατεύθυνση θα πάρουμε; Η αποπαγίδευση των προοδευτικών και αριστερών δυνάμεων θα δώσει την απάντηση».

Τις εκλογές του 1977 τις κέρδισε και πάλι η Νέα Δημοκρατία, η οποία σχημάτισε αυτοδύναμη κυβέρνηση, ενισχύθηκε όμως εντυπωσιακά το ΠΑΣΟΚ, το οποίο ανέλαβε τον ρόλο της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης και εμφανίστηκε ως ο ανερχόμενος κομματικός φορέας και ως ο δυναμικός εκφραστής των ιδεών και των αιτημάτων των μη κομμουνιστικών αριστερών δημοκρατικών δυνάμεων κι έτσι και του λαϊκού αιτήματος της Αλλαγής.

Η «Συμμαχία» κατέλαβε μόνο δυο έδρες, τις οποίες πήραν οι ηγεσίες της ΕΔΑ και του Κ.Κ. εσωτερικού. Η Σοσιαλιστική Πρωτοβουλία, καθώς και τα άλλα δυο κόμματα της Συμμαχίας έμειναν εκτός Βουλής.

Το νέο και ουσιαστικής σημασίας στοιχείο, που προέκυψε από αυτές τις εκλογές ήταν προπαντός η εντυπωσιακή άνοδος του ΠΑΣΟΚ, η οποία δρομολογούσε κρίσιμη αναδιάταξη των πολιτικών σχηματισμών.

Η άνοδος αυτή μπορεί συνοπτικά να αποδοθεί στην χαρισματική ικανότητα του Ανδρέα Παπανδρέου να συλλαμβάνει τα βαθύτερα αιτήματα του Λαού, που συνδέονται με τις τραυματικές ιστορικές του εμπειρίες και τις πολιτικοκοινωνικές ανάγκες της εποχής, και να τα εκφράζει με τρόπο απλό, αλλά και τρόπο διεισδυτικό, ώστε να αγγίζει τις από ουσιαστικές ευαισθησίες της λαϊκής συνείδησης.

Τρεις ήταν κυρίως οι τοποθετήσεις με τις οποίες ο Ανδρέας Παπανδρέου και το ΠΑΣΟΚ εξέφρασαν κατά την μεταδιδακτορική περίοδο τις βαθύτερες απαιτήσεις της λαϊκής συνείδησης.

Πρώτον το σύνθημα ότι «η Ελλάδα ανήκει στους Έλληνες», το οποίο στρέφονταν εναντίον του μακροχρόνιου καθεστώτος υποτέλειας που καταδυνάστευε την Ελλάδα με διάφορους τρόπους, άλλοτε καλυμμένα και ύπουλα και άλλοτε φανερά και βάνουσα. Η αποτίναξη αυτού του καθεστώτος μετά την κατάλυση της δικτατορίας, η οποία ήταν δημιούργημα του, αποτελούσε βασική λαϊκή αξίωση.

Δεύτερον η τοποθέτηση ότι το ΠΑΣΟΚ «εκπροσωπεί τους μη προνομιούχους Έλληνες», χωρίς ειδικότερους κοινωνιολογικούς προσδιορισμούς, έτσι ώστε να συσπειρώνει ευρύτατες κοινωνικές

ομάδες, αφήνοντας απ' έξω κυρίως τους μεγαλοαστούς και την «ιθύνουσα τάξη».

Τρίτον ο προσδιορισμός «της βαθιάς Αλλαγής» ως του βασικού και ανυποχώρητου στόχου του πολιτικοκοινωνικού αγώνα.

Μετά το αποτέλεσμα των εκλογών του '77 και αξιολογώντας τις μετεκλογικές εξελίξεις οι δυνάμεις που είχαμε συγκροτήσει τη Σοσιαλιστική Πρωτοβουλία αποφασίσαμε τον τερματισμό της σχετικής προσπάθειας, πολλοί δε, επιλέξαμε για την συνέχιση του αγώνα την ενίσχυση του ΠΑΣΟΚ.

IV. Αποτιμώντας σήμερα την δράση της «Σοσιαλιστικής Πρωτοβουλίας» οδηγείται κανείς στη διαπίστωση ότι ο μικρός αυτός κομματικός σχηματισμός με τη συμμετοχή του στις προσπάθειες αναμόρφωσης της πολιτικής μας ζωής συνέβαλε στην ανάπτυξη του κεντροαριστερού κινήματος σε μια κρίσιμη εποχή, που η πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα του Τόπου μας το είχε ιδιαίτερα ανάγκη. Γιατί η δράση αυτή αναπτύχθηκε, όπως το αποδεικνύουν και οι σύγχρονες διεθνείς εξελίξεις, προς την σωστή κατεύθυνση ιδίως στα δυο καίρια πολιτικοκοινωνικά θέματα.

Πρώτον στο θέμα της ανάγκης της σύνθεσης Σοσιαλισμού και πολιτικής Δημοκρατίας. Όπως έχει κάνει φανερό η διεθνής σκληρή εμπειρία απ' ενός της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης και των άλλων κομμουνιστικών καθεστώτων στην Ευρώπη και αφετέρου των επικίνδυνων πολιτικών ανεπαρειών που εμφανίζουν και για τους Λαούς τους και για την διεθνή ζωή και ειρήνη μεγάλες καπιταλιστικές χώρες, η Δημοκρατία και ο Σοσιαλισμός έχουν ο ένας την ανάγκη του άλλου. Χωρίς κοινωνικούς θεσμούς σοσιαλιστικού χαρακτήρα η Δημοκρατία είναι εκτεθειμένη σε κινδύνους εκτροπών και νοθεύσεων καταλυτικών των ελευθεριών στην υπηρεσία μεγάλων κερδοσκοπικών, συμφερόντων. Αλλά αντίστροφα και ο Σοσιαλισμός χωρίς δημοκρατικό πολίτευμα, υποταγμένος από τα πράγματα στους καταπιεστικούς μηχανισμούς ενός απολυταρχικού καθεστώτος, λειτουργεί και αυτός σε βάρος των πολλών και υπέρ των εκμεταλλευτών της εξουσίας.

Η επιδίωξη συνεπώς της σύνθεσης Δημοκρατίας και Σοσιαλισμού είναι η μόνη που κινείται προς την σωστή κατεύθυνση.

Δεύτερον και στο θέμα του ευρωπαϊκού προσανατολισμού της χώρας μας η ιστορική εμπειρία είναι καθοδηγητική. Γιατί κάνει φανερό ότι για μια χώρα με την πολιτισμική υπόσταση και τα γεωστρατηγικά δεδομένα της Ελλάδας η ενδεικνυόμενη σύνθεση Δημοκρατίας και Σοσιαλισμού βρίσκει προσφορότερο έδαφος ανάπτυξης στο πλαίσιο της Ευρώπης, το πνεύμα της οποίας είναι άλλωστε και ο γεννήτοράς τους.

Και στα δύο αυτά καίρια θέματα, καθόλου αυτονόητα την εποχή της μεταπολίτευσης, η Σοσιαλιστική Πρωτοβουλία αγωνίστηκε προς την σωστή κατεύθυνση στο πλαίσιο πάντα της σύμπραξης των κεντροαριστερών δυνάμεων, της οποίας υπήρξε σταθερός υποστηρικτής.

Έτσι μπορούμε να καταλήξουμε στην διαπίστωση ότι ο μικρός αυτός πολιτικός σχηματισμός προσέφερε ιδεολογικά αξιόλογη υπηρεσία για την υπέρβαση των κομματικών μηχανισμών του παρελθόντος, καθώς και για την διαμόρφωση νέου, σύγχρονου στις αξίες και στα οράματα του λαϊκού κινήματος. Συνέβαλε συνεπώς στην δημιουργία του μεγάλου ρεύματος της «Αλλαγής» που τόσο είχε ανάγκη η χώρα μας.

Γεώργιος Αλ. Μαγκάκης

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1922. Το 1940 γράφτηκε στην Νομική Αθηνών και απεφοίτησε το 1946. Έλαβε μέρος στην Αντίσταση.

Μετά από την απόλυση του από το Ναυτικό σπούδασε μεταπτυχιακά στο Μόναχο όπου και αναγορεύτηκε αριστούχος διδάκτωρ. Το 1959 έγινε εντεταλμένος του Ποινικού Δικαίου στην Αθήνα.

Παράλληλα με την διδασκαλία, δικηγόρησε την εποχή του ανένδοτου και υπερασπίστηκε πολιτικά διωκόμενους.

Το 1968 εξελέγη παμψηφεί καθηγητής του Ποινικού Δικαίου, αλλά η Δικτατορία δεν ενέκρινε τον διορισμό του και τον απέλυσε και από υφηγητή. Οι παραδόσεις του και η αποχαιρετιστήρια ομιλία του, αποτέλεσαν δημόσιες αντιδικτατορικές εκδηλώσεις και τον έφεραν στην Ασφάλεια της Μπουμπουλίνας.

Τον Ιούλιο του 1969 συλλαμβάνεται και καταδικάζεται στην δίκη της «Δημοκρατικής Αμυνας» σε κάθειρξη 18 ετών.

Τα αντιστασιακά του κείμενα από τις φυλακές, και ιδιαίτερα το «Γράμμα από την φυλακή για τους Ευρωπαίους», δημοσιεύτηκαν στον παγκόσμιο τύπο.

Τον Απρίλιο του 1972 αποφυλακίζεται για λόγους υγείας και την ίδια μέρα διαφεύγει στο εξωτερικό.

Μετέχει στην πρώτη μεταδικτατορική κυβέρνηση ως Υπουργός Δημοσίων Έργων και επιστρέφει στο Πανεπιστήμιο.

Εκλέγεται βουλευτής Αθηνών με την Ε.Κ.Ν.Δ. το 1974 και το 1976 γίνεται ανεξάρτητος ιδρύοντας την «Σοσιαλιστική Πρωτοβουλία» με τους Δ. Τσάτσο, Χ. Πρωτοπαπά, Αν. Μήνη κ.α.

Κατέρχεται ως υποψήφιος το 1977 της «Συμμαχίας προοδευτικών και Αριστερών Δυνάμεων»

Το 1978 διαπιστώνει την ανάγκη συσπείρωσης όλων των Σοσιαλιστικών και Προοδευτικών Δυνάμεων στο ΠΑΣΟΚ. Η «Πρωτοβουλία» διαλύεται.

Το 1981 αναλαμβάνει Διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδας.

Το 1982 ορκίζεται Υπουργός Δικαιοσύνης

Διετέλεσε επίσης Υπουργός Υγείας και Πρόνοιας το 1987.

Εκλέχτηκε βουλευτής Β' Αθηνών με το ΠΑΣΟΚ το 1985 και το 1989.

Πρόεδρος της οργάνωσης «Δημοκρατική Ευθύνη Νομικών»

Το 1992 αρνείται να καταλάβει την έδρα του Δ. Τσοβόλα και έτσι συντελεί στην διενέργεια των επαναληπτικών εκλογών στην Β΄ Αθήνας όπου εκλέγεται βουλευτής.

Επανεκλέγεται στις εκλογές του 1993.

Το 1995 διετέλεσε Αναπληρωτής υπουργός Εξωτερικών.

Τον Νοέμβριο του 1997 δημοσίευσε το βιβλίο «Ιχνη του Χθές με το βλέμμα στο Αύριο».

Πρόεδρος της κίνησης «Ενωμένη Εθνική Αντίσταση 41-44».

Για λόγους ιδεολογικής και πολιτικής συνέπειας αρνείται να μετάσχει στις εκλογές του 2000 και μετέχει στη δημόσια ζωή και τον δημόσιο διάλογο ως ενεργός πολίτης του δημοκρατικού-σοσιαλιστικού χώρου.